

УДК 911.3: 502.7

Шашкова Н.І.*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту і адміністрування
Херсонського державного університету***Грицина В.В.***аспірант,
асистент кафедри економічної теорії
Херсонського державного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Стаття присвячена проблемі формування ключових показників ефективності діяльності туристичної галузі. Розкриваються особливості інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону, інтерпретуються показники оцінки привабливості туристично-рекреаційного потенціалу Херсонського регіону.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, інтегрована оцінка.

Шашкова Н.И., Грицина В.В. ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАЛЬНОЙ ОЦЕНКИ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

Статья посвящена проблеме формирования ключевых показателей эффективности деятельности туристической отрасли. Раскрываются особенности интегральной оценки туристско-рекреационного потенциала региона, интерпретируются показатели оценки привлекательности туристско-рекреационного потенциала Херсонского региона.

Ключевые слова: туристско-рекреационный потенциал, интегральная оценка.

Shashkova N.I., Hrytsyna V.V. FEATURES OF THE INTEGRATED ASSESSMENT OF THE REGION TOURIST AND RECREATIONAL POTENTIAL

The article deals with the formation of the tourism industry key performance indicators. Reveals the features of the region tourism potential integrated assessment, interpreted attractiveness evaluation indicators of tourist and recreational potential of the Kherson region.

Keywords: tourist and recreational potential, integrated assessment.

Постановка проблеми. Сфера туристичного дозвілля є високоприбутковою галуззю, внесок якої у світовий ВВП сягає 9,8%. Масштаб її розвитку легко уявити, порівнюючи її внесок із хімічною (8,6%) та автопромисловою (7%) галузями. Високу динаміку розвитку туристично-рекреаційної галузі підтверджують ті факти, що кожне 11-те робоче місце у світі забезпечується цією сферою (284 млн. робочих місць), кількість туристів збільшилася з 25 млн. осіб у 1950 році до 1,1 млрд. осіб у 2014 році. Відповідно, доходи від галузі збільшилися з 2 млрд. дол. у 1950 році до 1,2 трлн. дол. у 2014 році. На думку експертів «Всесвітньої ради з подорожей і туризму», кількість туристів продовжить зростати у середньому на 3,3% на рік. Окрім того, економіки, що розвиваються, у цьому показнику випереджуватимуть розвинені країни удвічі.

Зросли показники міжнародного прибуття по всьому світі: з середнього світового показника 828 млн. у 2005 році до 1,184 млрд. у 2015 році [1, с. 1]. Міжнародні організації з розвитку туризму зазначають, що ця галузь є багатоаспектним утворенням внаслідок інтеграції великого обсягу потоків людей, грошових засобів, інноваційних ідей та потужного досвіду. Проте існують й загрози екологічного вихолощування та економічної експлуатації природних територій [1, с. 2]. Все це приводить до неоднозначної оцінки ступеня розвитку цієї дохідної галузі: з одного боку, ми говоримо про її економічну ефективність, а з іншого – констатуємо, що існують застереження екологічного характеру через інтенсивне освоєння територій та усім відому істину про дефіцит відновлювальних ресурсів. Наприклад, з одного боку, ми оцінюємо якісні і кількісні параметри розбудови туристичної інфраструктури країни, автомобільних доріг (у міжнародних звітах конку-

рентоспроможності країн світу), а з іншого боку (у міжнародному звіті «Показники зеленого зростання країн ОЕСР» [2]), зазначаємо, що треба зберігати основні екосистемні функції землі; звідси випливають факт урбанізації, інфраструктурний розвиток, а економічне зростання протистоїть збереженню природних активів [2, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розробки індикаторів оцінки туристично-рекреаційного потенціалу присвячуються праці В. Андрійчука, М. Долішнього, Р. Драпушко, С. Кузик, О. Мельник, Г. Токарчука, В. Явкіна. Шляхи вирішення проблем районування та кластеризації курортно-рекреаційних комплексів вирішуються у працях І. Гречановської, В. Кожевникової, Ю. Макогона. Питання розробки стратегії розвитку туристичної індустрії розкриті у роботах О. Савіцької, В. Данильчука, О. Гуслякової, М. Бутко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Складність інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) регіону пов'язана із багатьма параметрами кожного індикатору оцінки. Одним з ефективних інструментів оцінки багатофакторних залежностей із багатьма лінгвістичними змінними є методи багатомірного статистичного аналізу, які варто застосовувати для формування ключових показників ефективності діяльності туристичної галузі.

Мета статті полягає у розкритті особливостей інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону в контексті формування ключових показників ефективності діяльності туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристично-рекреаційний потенціал є предметом багатофакторного дослідження, що проводиться за численними якісними і кількісними параметрами, які

часто складно порівнюються між собою. Експерти і дотепер мають сумніви щодо здатності індексу туристичної конкурентоспроможності справедливо віддзеркалювати стан розвитку цієї галузі. Мається на увазі, що кожна країна повинна мати свої унікальні критерії такої оцінки, а універсальне порівнювання країн із різним природно-ресурсним та трудовим потенціалом навряд чи є доцільним. Проте вважаємо, що такого зразку «глобальні індекси» носять здебільшого політичний (кон'юнктурний) характер: по-перше, бальна експертна оцінка взагалі є предметом не беззаперечним, по-друге, відкрита публікація такого звіту є грандіозним проектом «зв'язків із громадськістю» для пропаганди інвестиційної привабливості тієї чи іншої країни світу.

Отже, у складі «Індексу туристичної конкурентоспроможності» (“Travel and tourism competitiveness index 2015”) містяться показники оцінки привабливості туристичного потенціалу країни (рис. 1). Згідно з даними цього міжнародного звіту Україна у 2012 році посідала 76 місце зі 140 країн світу, проте

у 2014 році вона взагалі не входила до списку досліджуваних країн через геополітичну нестабільність на території держави та, відповідно, нестаток потрібної інформації. Половина досліджуваних країн випереджують Україну за ключовими показниками ефективності розвитку сфери туризму.

До параметрів оцінки важко формалізованого поняття «туристично-рекреаційний потенціал» відносять ландшафт, біоклімат, унікальні природні ресурси [3; 4]; інфраструктуру туристичної індустрії [5; 6], природно-антропогенні ресурси регіону [7], індикатори економічного потенціалу регіону [8; 9]. Втім, множини кількісних та якісних показників інтегральної категорії «туристично-рекреаційний потенціал» містять різні системи оцінки. Узгодити їх між собою можна тільки аналітико-описовим методом.

Варто зауважити, що Україна відноситься до тих країн світу, що орієнтовані здебільшого не на світові тенденції інтернаціоналізації сфери туризму, а на потенціал внутрішнього туристичного ринку. Так, наприклад, у 2015 році порівняно з 2014 роком

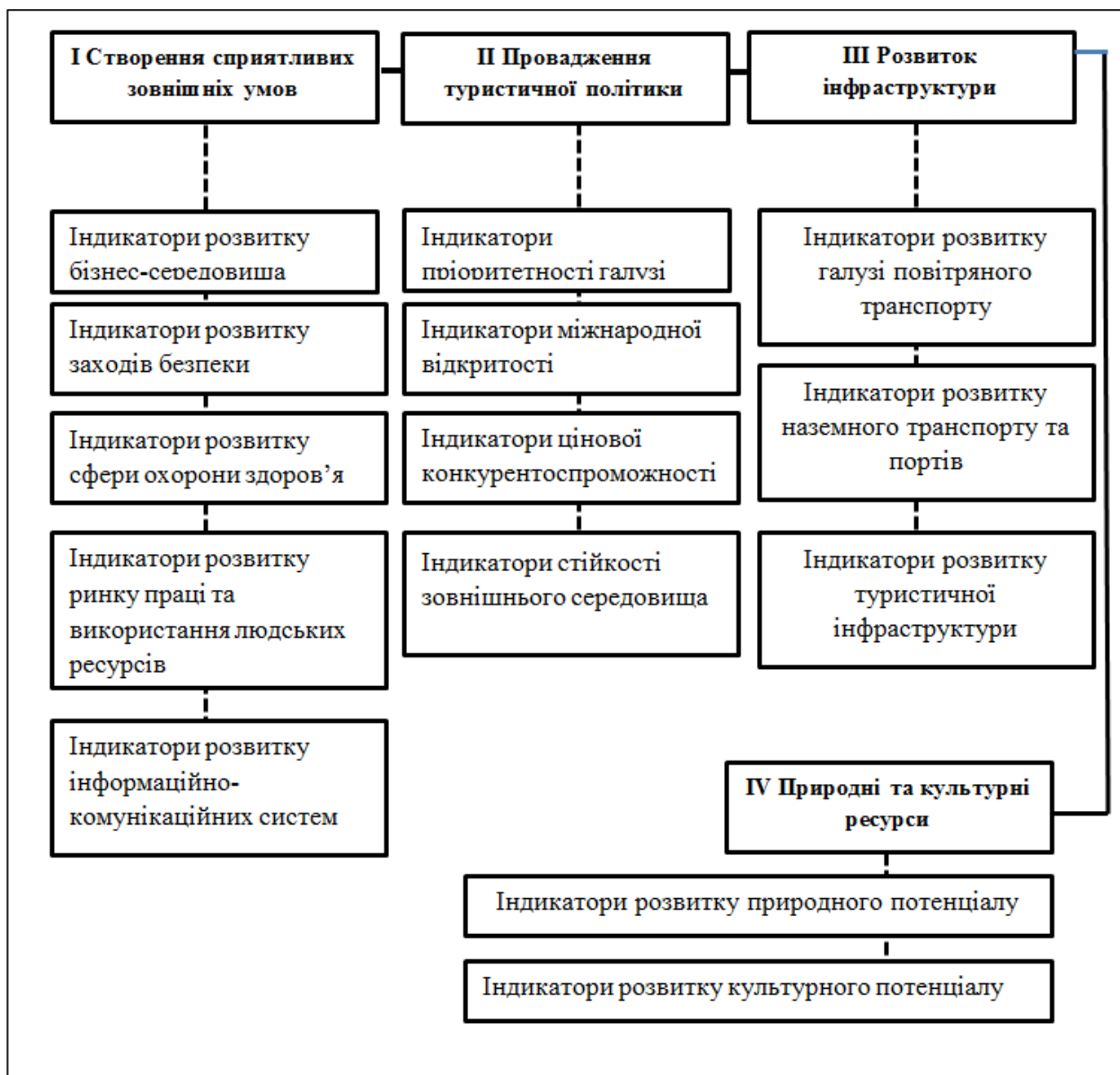

Рис. 1. Складові індексу туристичної конкурентоспроможності

Джерело: складено авторами за [10]

кількість «внутрішніх» туристів зросла на 35–40% [11]. Внаслідок значної девальвації гривні і погіршення матеріального становища українських сімей зарубіжні поїздки виявилися недоступними для більшості населення. Внутрішній туризм в Україні розвивається здебільшого за напрямками морського і гірського відпочинку. Досить повільно поширюються напрями ділового та історичного туризму, екотуризму, активного (пригодницького) туризму. Закономірно, що індекс найнижчої вартості проживання у країні (табл. 1) корелює із низьким індексом туристичної конкурентоспроможності. Так, низька вартість проживання в Єгипті співпадає з низьким рівнем індексу її туристичної конкурентоспроможності та низьким рівнем безпеки. Проте найдорожче проживання у Швейцарії корелює з високими показниками туристичної конкурентоспроможності, високим індексом добробуту та якості життя.

Коли востаннє Україна отримувала рейтингові оцінки за індексом туристичної конкурентоспроможності (2013 рік), її позиції щодо якості доріг були одними з найгірших у світі (135 місце зі 140) [13]. Індикаторами, що стримують розвиток галузі, також стала низька «пріоритезація сектору подорожей і туризму на порядку денному уряду» (126 місце), «індекс складності отримання візи» (101 місце), «ефективність маркетингу для залучення туристів» (109 місце), «ставлення місцевого населення до іноземних туристів» (127 місце), «забезпечення авіасполучення в зарубіжних напрямках» (101 місце). У звіті глобальної конкурентоспроможності країн світу за 2016 рік [14] Україна посіла 134 місце зі 138 країн світу за показником «якість доріг», якість транспортної інфраструктури знаходилася на 103 місці. Найгіршими показниками виявилися такі: «Ефективність антимонопольної політики» (136 місце зі 138 країн), «Стійкість банківської системи» (138 місце зі 138 країн), «Регулювання діяльності фондових бірж» (137 місце), «Захист прав власності» (131 місце).

З метою оцінки розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Херсонської області як інтегративної категорії використано дані опитування респон-

дентів – активних учасників розвитку сфери туризму у регіоні. Досліджувалися феномени і закономірності «внутрішнього туризму» у регіоні. Групи питань за кількістю спостережень у кількості 300 об'єктів стосувалися аспектів:

- часової періодичності туристичних подорожей;
- соціального портрету середньостатистичного внутрішнього туристу;
- фінансової спроможності респондентів як активізатору розвитку галузі;
- встановлення пріоритетних сфер розвитку туристично-рекреаційної галузі;
- визначення загроз від інтенсивного розвитку галузі.

Метою дослідження стало виявлення прогностичних тенденцій у взаємозв'язках факторів за повторюваності спостережень. Так, була побудована схема етапів дослідження як послідовності встановлення:

- які саме змінні дискримінують дві або більше виникаючі сукупності (класи);
- які є закономірності формування однорідних груп респондентів;
- які закономірності формування ключових критеріїв оцінки розвитку ТРП можна спостерігати у даній сукупності.

Метою дискримінантного аналізу у цьому випадку буде пошук в n -мірному просторі гіперплощини розділення груп (а саме прогностичного рівняння передбачення попиту на ринку туристично-рекреаційних послуг) (рис. 2).

За даними дослідження можна зробити висновок, що змінні, які стосуються видів транспорту, на якому здійснюється туристична подорож, статі респондента, суб'єктивних оцінок готовності рекреаційної області до прийняття туристів, суб'єктивної оцінки рівня природних багатств і архітектури диференціює сукупність досліджуваних факторів.

Кластеризація сукупності спостережень здійснювалася двома методами: ієрархічним способом та методом k -середніх. Перший етап кластеризації сукупності із 300 спостережень виявив такі закономірності. За умов встановленої кількості розподілу сукупності на п'ять кластерів можна побачити, що

Таблиця 1

Перехресний аналіз показників економічного добробуту країн світу

	Індекс туристичної конкурентоспроможності (із 141 країн світу), 2015 рік (World economic forum)		Індекс вартості проживання (із 119 країн світу), 2015 рік (Numbeo)	Індекс добробуту (із 142 країн світу), 2015 рік (Legatum Group)		Індекс якості життя (із 86 країн світу), 2015 рік (Numbeo)
	Ранг	Зокрема індекс безпеки				
Іспанія	5,3	1	39	24	22	24
Франція	5,2	2	14	22	31	22
Норвегія	4,5	20	2	1	8	11
Германія	5,2	3	25	14	21	2
США	5,1	4	24	11	33	4
Великобританія	5,1	5	10	15	23	16
Швейцарія	5,0	6	1	2	13	1
Італія	5,0	8	19	37	39	38
Японія	4,9	9	21	19	22	13
Нова Зеландія	4,6	16	7	4	11	10
Греція	4,4	31	31	49	27	40
Росія	4,1	45	43	58	91	72
Туреччина	4,1	44	79	78	109	50
Індія	4,0	52	119	99	114	51
Єгипет	3,5	83	113	110	105	83
Україна	–	Д–	100	70	54	75

Джерело: складено авторами за [12]

у перший найбільший кластер входять 169 респондентів (внутрішньогрупові зв'язки за однорідними ознаками об'єднали їх в одну групу). У найменший з п'яти кластер, який і представляє певний інтерес, увійшло 13 об'єктів. Вікова структура груп складається з осіб від 24 до 55 років, які здебільшого є приватними підприємцями. Прийнятним для себе способом відпочинку вони вважають лікування, оздоровлення та екскурсійний туризм. Кількість таких подорожей може перевищувати три рази на рік. Сума витрат на мандрівку складає від 4 тис. грн. Херсонський регіон як рекреаційну зону розглядають крізь призму слабкої інфраструктури (якість доріг, показники чистоти, якість медичних послуг, розвиток сфери дозвілля), яка полегшує відпочинок. Перспективною сферою розвитку туризму вважають лікувально-оздоровчий туризм та екскурсійний.

Кластеризація методом *k*-середніх виявила статистичні закономірності, за яких у першому кластері об'єдналися 56 об'єктів, у другому – 84 об'єкти, у третьому – 156 об'єктів, у четвертому – 4. З точки зору вияву закономірностей розподілу (кількості спостережень у кожному кластері) потребують оцінки найбільший і найменший кластери. Третя група поєднує 156 респондентів. Вікова структура групи складається з осіб до 24 років, які здебільшого є студентами. Ця група обирає екологічний (20%), екскурсійний (20%) та пляжний (60%) види відпочинку. Ці дані підкреслюють спрямованість молоді на масовий відпочинок сезонного характеру (особливо в літній період). Кількість туристичних подорожей є не меншою, ніж два рази на рік. Вибір місця відпочинку здійснюється за ознакою територіальної близькості. А отже, витрати на таку мандрівку не перевищують 4 тис. грн., що відносить цих туристів до категорії із мінімальним та середнім рівнями достатку. Ця група застосовує переважно автобусні сполучення для здійснення туристичних поїздок. Причинами, через які вони могли б відмовитись від поїздки на відпочинок

у Херсонський регіон, є висока ціна, низька якість послуг та безпека відпочинку. Перспективним сферами розвитку туризму вважають пляжний відпочинок (66,5%), спортивний туризм (13%), лікувально-оздоровчий (13%), зелений туризм (6%). Позитивне ставлення до іноземних туристів мають 73% групи. 80% осіб цієї групи позитивно ставляться до укладання договору страхування.

Четвертий кластер складається з чотирьох респондентів, переважно з приватних підприємців зрілого віку, сімейних, із власним автомобілем, які на туристичну подорож витрачають більше 20 000 грн. Здебільшого вони воліють відпочивати за кордоном, Херсонську область не розглядають як рекреаційну зону, де вони можуть здійснювати відпочинок. Здебільшого називають причини неякісного обслуговування і забрудненого довкілля на узбережжях.

Більша кількість ознак під час оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу носить якісний характер. Описати такі показники можна лише за допомогою лінгвістичних змінних, які розробляються за допомогою методів зниження розмірності даних. Проведено факторний багатомірний аналіз, в ході якого виокремлено 11 головних компонент, які пояснюють 77,3% загальної дисперсії. Застосовано критерій «каменистого сипу», що полягає у пошуку точки, де убування власних значень уповільнюється найбільш сильно. Такою точкою розриву можна визнати три фактори, що пояснюють 40,2% досліджуваної сукупності. Перший фактор об'єднав показники оцінки соціально-економічних передумов організації туристичної діяльності у регіоні (19,6% загальної дисперсії), його позначено як фактор «Матеріальний добробут сім'ї» (табл. 2). Виходячи з оцінок результатів дослідження, можна сказати, що показник сімейного стану має найбільшу кореляцію з першим фактором. Сімейний добробут є одним з визначних імперативів серед статистичних показників добробуту населення, що яскраво вира-

Рис. 2. Послідовність багатомірного аналізу та інтерпретації даних в ході інтегральної оцінки ТРП Херсонської області

Джерело: власні дослідження

Таблиця 2

Інтегровані показники оцінки привабливості рекреаційного потенціалу Херсонського регіону

	Інтерпретація головних компонент (відсоток дисперсії)	Факторні навантаження		Об'єднані зміни
G GG1	Матеріальний добробут сім'ї (19,65%)	0,730	X_3	– вікова структура; – тип зайнятості; – сімейний стан; – витрати на подорожі
		0,520	X_4	
		0,791	X_8	
		0,748	X_{12}	
		0,694	X_{36}	
G GG2	Індивідуальна позиція і знання (12,31%)	0,822	X_{29}	– оцінка природних багатств; – оцінка розвитку сфери дозвілля; – оцінка розвитку інфраструктури; – оцінка розвитку зеленого туризму; – якість доріг, параметри чистоти, якість медичних послуг
		0,657	X_{30}	
		0,758	X_{31}	
		0,728	X_{33}	
		0,439	X_{35}	
G GG3	Інтеграція зусиль у розбудову рекреаційної сфери (8,29%)	0,883	X_9	– володіння іноземними мовами; – ставлення до іноземних туристів; – готовність до певного впливу на особисте життя; – готовність до інтеграції власного бізнесу у рекреаційну сферу
		0,875	X_{15}	
		0,425	X_{17}	
		0,445	X_{36}	

Джерело: власні дослідження

жається у демографічних тенденціях: неможливість забезпечити самовідтворення населення, погіршення репродуктивного здоров'я населення, високий рівень смертності [16; 17], високий рівень розлучень (за даними Держкомстату України на 295 тисяч укладених шлюбів в Україні припадає 130,7 тисячі розлучень, тобто розлучаються 44,3% подружніх пар [18]). Звідси можна дійти висновку, що потенціал внутрішніх споживачів рекреаційних послуг понад усе зумовлюється фактором розвитку інституції сім'ї. Другий фактор, який склав 12,3% загальної дисперсії, позначено як «Індивідуальна позиція і знання», які стосуються суб'єктивних знань щодо оцінки природних багатств, розвитку сфери дозвілля, розвитку інфраструктури, розвитку зеленого туризму, якості доріг, параметрів чистоти, якості медичних послуг. Такі знання можна вважати внутрішніми ресурсами потенціального прийняття рішень щодо користування туристичними послугами у даному регіоні. Індивідуальна позиція настільки важлива, наскільки вона корелює із швидким (часто неформальним) розповсюдженням інформації в суб'єктивних взаємовідносинах.

Третій фактор «Інтеграція зусиль у розбудову рекреаційної сфери» (8,29% дисперсії) поєднав компоненти суб'єктивної готовності до інтеграції у розбудову ТРП. Тут важливі мотиви суб'єктивних підприємницької сфери здійснювати інвестиції у туристичну галузь Херсонської області. Найважливішим фактором стримування зацікавленості у розвитку ТРП є низький рівень узгодженості партнерських взаємовідносин між державними органами і суб'єктами підприємницької діяльності. Оцінка таких відносин носить стриманий характер за причин ускладненості отримання дозвільних документів, доступу до кредитних ресурсів, зниження купівельної спроможності населення, зростаючої конкуренції.

Висновки. Найголовнішою перешкодою на шляху до розвитку туризму в Україні є недосконалий механізм державного координування та впровадження системного механізму розвитку цієї сфери. Парцелярний, розрізнений між собою, приватний сектор туристично-рекреаційного бізнесу неспроможний ані планувати системні заходи щодо розвитку таких інфраструктурних об'єктів, як будівництво доріг та забезпечення авіасполучень, ані вживати їх. Головною умовою розвитку туристично-рекреаційного

потенціалу регіону є формування інститутів партнерської взаємодії між державними органами влади і суб'єктами підприємницької діяльності. Оцінювати результати такої взаємодії можна не тільки за стандартними статистичними даними, але й за допомогою більш гнучких методів багатомірного аналізу, особливо, коли це стосується проблем дослідження попиту на ринку туристичних послуг або інтегральних оцінок «туристично-рекреаційного потенціалу» регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Tourism as driver of peace. Report of World Travel & Tourism Council, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/special-and-periodic-reports/tourism-as-a-driver-of-peace-full-report-copyrighted.pdf>.
2. OECD (2014), Green Growth Indicators 2014, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202030-en>.
3. Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі) : [монографія] / [В. Явкін, В. Руденко, В. Андрейчук, О. Король, З. Хохмут]. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2010. – 344 с.
4. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід : [монографія] / С. Кузик. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2010. – 254 с.
5. Данильчук В. Особливості формування і розвитку туристических підприємств : [монографія] / В.Ф. Данильчук. – Донецьк : НАН України. Ін-т економіки пром-сти, 2006. – 240 с.
6. Савіцька О. Стратегія розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти / О. Савіцька, Н. Савіцька // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2013. – № 754. – С. 68–74.
7. Драпушко Р. Туристичний потенціал України: стан, проблеми та перспективи розвитку : [монографія] / Р. Драпушко. – К. : Ін-т законодав. передбачень і прав. експертизи, 2007. – 152 с.
8. Гусякова О. Інституціональні засади державного регулювання туризму в Україні / О. Гусякова // Держава та регіони. – 2010. – Вип. 1. – С. 13–20.
9. Дишловий І. Програмно-цільовий метод як інструмент управління розвитком рекреаційно-туристичних регіонів / І. Дишловий // Економічні інновації. – 2010. – № 41. – С. 77–89.
10. The Travel & Tourism Competitiveness Report, 2015 (Insight Report) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf.
11. На Херсонщині надходження коштів до бюджету від туристичної галузі збільшилися на 71% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coolyanews.info/na-hersonschinii-nadhodzhennya-koshtiv-do-byudzhetu-viid-turistichnoyi-galuzii-zbilshisya-na-71-golova-oda.html>.

12. The 2015 Legatum Prosperity Index by Legatum Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.legatum.org; <http://www.numbeo.com/cost-of-living>; www.weforum.org.
13. Україна у світі, 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/uploadfiles/reports/files/ukraine_inthe_world_2013_ukr_web_part2_2_travel.pdf.
14. The Global Competitiveness Report, 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.
15. Буреева Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП “STATISTICA” : [учеб.-метод. мат.] / Н. Буреева. – Нижний Новгород, 2007. – 112 с.
16. Позняк О. Демографічні перспективи України до 2060 року / О. Позняк, П. Шевчук // *Demography and social economy*. – 2014. – № 1(21). – С. 72–82.
17. Стан демографічної ситуації в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення // [Л. Чепелевська, Ю. Ященко, Н. Кондратюк, О. Семенюк] // *Україна. Здоров'я нації*. – 2012. – № 3(23). – С. 251–255.
18. Україна – на першому місці в Європі за кількістю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expres.ua/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkisty-rozluchen>.